

Od Pupilije Ferkeverk do študentskega gibanja

Goranka Kreačič

Študentsko gibanje v Ljubljani je v šolskem letu 1968/69 nekako zamrlo, vsaj kakšnih večjih protestov ni bilo. Šele pomladi 1970 je bilo mogoče opaziti, da se gibanje znova prebuja. Novembra 1970 pa so se vse energije zlile v prvi literarni maraton. V decembru je bilo nekaj manifestacij, povezanih s problematiko zamejskih Slovencev v Avstriji in Italiji. 8000 študentov, dijakov in drugih je sodelovalo na manifestaciji proti dogodkom v Trstu, kjer je bilo pretepenih pet slovenskih študentov, policija pa je dogodek mirno opazovala. Januarja 1971 pa predstavniki slovenskih študentov odidejo na pogovore s predstavniki študentov Hrvaške in Srbije. Odpira se vprašanje naraščajočega nacionalizma na Hrvaškem.

Med odmevnejšimi akcijami (protestnimi shodi, manifestacijami, zborovanji) kaže omeniti zborovanje v Študentskem naselju 6. junija 1968, ki je bilo najpomembnejši dogodek študentskega gibanja v letu 1968; manifestativno zborovanje v Študentskem naselju ob ameriški agresiji na Kambodžo (14. maja 1970); dobro strukturirana in dokumentirana akcija ob triletnici fašističnega vojaškega udara v Grčiji, ki je bila izvedena v treh premierskih dneh predvajanja filma *Z Coste Gavrasi* (23.–25. aprila 1970); manifestacije v soboto, 12. decembra 1970 proti fašističnemu izzivanju v Trstu, katerih se je udeležilo 8000 študentov, dijakov in občanov; protest proti hrupu na Aškerčevi (14. aprila 1971); protestni shod

ob obisku francoskega predsednika vlade Jacquesa Chaban-Delmasa (25. aprila 1971); zasedba Filozofske fakultete od 25. maja do 3. junija 1971 itn.

Vladimirja Mijanovića, študenta sociologije, so aretirali julija 1970. Takrat je bil predsednik Fakultetnega odbora Zveze študentov Filozofske fakultete v Beogradu in je zagovarjal ideje o svobodnih volitvah in svobodi tiska. Odvzeli so mu potni list in ga vrgli s fakultete. Na procesu je bil obsojen zaradi sovražne propagande na 20 mesecev strogega zapore. Po zaporu ni dobil službe in je bil še večkrat aretiran in maltretiran. Ostal je disident in svojih idej tudi pozneje ni opustil. Pozneje je bil član skupine intelektualcev, t. i. »Beograjske šesterice«, ki so jim sodili zaradi kontrarevolucije leta 1984. Tožilstvo pa ni uspelo s tožbo. V času nastopa Miloševića je emigriral v ZDA, a se je po 20-ih letih ponovno vrnil v Beograd. Ob obletnicah študentskega gibanja se ne oglašja več v javnosti.

NIN, takrat sicer ugledni in resni beograjski tednik, je v sarkastičnem zapisu označil Mijanovića za pretencioznega mladeniča, ki je povsem resno razumel posmehljivi naziv »Vlado Revolucija«, ki so mu ga dali njegovi študentski kolegi. Ob tem velja pripomniti, da so kolegi verjetno najbolj znanega študentskega aktivista takratne države tako poimenovali iz naklonjenosti in ne zaradi neodobravanja njegovega delovanja.

Gledališče Pupilije Ferkeverk in študentsko gibanje

Gledališče Pupilije Ferkeverk (GPF) je bilo neločljivo povezano s študentskim gibanjem v Ljubljani, in sicer od leta 1969 do 1972. Lahko ga opredelimo kot eno izmed kulturniških dimenzij znotraj gibanja, podobno kot to velja tudi za skupino OHO, ki je prakticirala konceptualno umetnost. V dveh letih obstoja gledališča 1969 – 1970, katerega jedro so sestavljali pesniki skupine 442, in v času poznejšega gledališča z istim imenom, ki ga je vodil Tomaž Kralj 1970–1975, se je zvrstilo toliko nastopajočih, od pesnikov, študentov komparativistike (Milan Jesih, Ivo Svetina, Matjaž Kocbek, Tomaž Kralj, Ferdinand Miklavc), bodočih slikarjev (Junoš Miklavc, Bard Iucundus), bodočih igralcev (Barbara Levstik, Jožica Avbelj), glasbenikov (Lado Jakša, Milenko Arnejšek – Prle), študentskih aktivistov, simpatizerjev in privržencev, da ga lahko označimo ne samo kot gledališče pesnikov skupine 442, ki je nastopalo pod taktirko Dušana Jovanovića, temveč tudi kot družbeno gibanje, kakor je to opredelil Darko Štrajn. Pravzaprav je šlo za

družbeno gibanje, ki je bilo neločljivo vpeto v študentsko gibanje, saj so bili skoraj vsi »Pupilčki« med njegovimi ključnimi akterji. Seveda ni treba posebej poudariti, da je v gledališču nastopalo največ študentov s Filozofske fakultete. Gledališče, ki je nosilo pred nazivom *Gledališče Pupilije Ferkeverk* pridevnika avantgardno ali eksperimentalno, je bilo namreč amatersko, v njem pa so nastopali študentje.

Če študentsko gibanje v njegovi prvi fazi (1968–1969) označujejo kot sindikalistično, omejeno na študentsko naselje v Ljubljani, saj ni nastalo kot odmev študentskih vrenj na obeh straneh železne zavese, pa je bila njegova druga faza izrazito internacionalna in kozmopolitska. Tako kot so znotraj druge faze študentskega gibanja nastajale radikalne prakse, ki so jih tajne službe opredeljevale kot trockistične, anarho-liberalne, celo maoistične, je mogoče tudi za GPF trditi, da je udeležilo radikalno umetniško prakso, ki pa je bila prav tako lastna sočasni skupini OHO.

Če za GPF velja kritiška oznaka, da je v gledališki prostor vpeljalo ludizem, torej igrivost kot osnovo umetniškega dela, lahko enako trdimo tudi za drugo obdobje študentskega gibanja. Tudi tu je bilo opaziti kar nekaj ustvarjalne igrivosti, ki je prišla najbolj do izraza na literarnem maratonu novembra 1970, pri predavanjih Milana Jesiha o Dolini Totalke (Jesih si je izmislil ime Pupilija Ferkeverk), pri Novakovi krilatici *Policaj je palicaj*, hepeningu na Vegovi v zaključni fazi študentskega gibanja itn. Nenazadnje tudi samemu študentskemu gibanju lahko pripišemo dobršno mero teatralnosti. Francoski filozof Edgar Morin je trdil, da je bil študentski upor v Franciji revolucionarni spektakel, ki so ga odlikovali množični protesti, navdušenje in ustvarjalnost, vendar ni prinesel bistvenih sprememb. Takšno oznako z lahkoto apliciramo tudi na slovensko študentsko gibanje. Študentje niso nikoli pomislili, da bi prevzeli oblast, kar je imanentno vsem revolucijam. Tudi tistim »najradikalnejšim« udeležencem je šlo predvsem za svobodo, ki je bila kategorični imperativ tega obdobja, ter za upor proti avtoritetam in tradicionalni kulturi. Nič drugače ni bilo v prvem obdobju in pri prvih dveh predstavah Gledališča Pupilije Ferkeverk.

Prvo obdobje Gledališča Pupilije Ferkeverk 1968–1970

V prvem obdobju sta nastali dve predstavi. Obe je režiral Dušan Jovanovič. Prva, *Žlahtna plesen Pupilije Ferkeverk* (maj 1969) je bila izvedena kot pesniška

predstava mladih ustvarjalcev iz skupine 442 (Matjaž Kocbek, Ivo Svetina, Bard Lucundus, Andrej Brvar, Denis Poniž, Milan Jesih, Tomaž Kralj). Skupina se je nato preimenovala v »*Gledališče poezije 442*«. Zadnje obdobje delovanja te skupine je bilo *Gledališče Pupilije Ferkeverk 443*.

Gostovanje Gledališča Pupilije Ferkeverk na Beograjski reviji amaterskih malih scen – BRAMS, 1970. V prvi vrsti z leve proti desni: Barbara Levstik, Milan Jesih, Ivo Svetina, Slobodan Valentinčič, Goranka Kreačič. V drugi vrsti z leve proti desni: Manca Čermelj, Meta Gorjup, Monika Žagar. Stojijo v ozadju: Milenko Arnejšek Prle (glasbena spremljava), Jožica Avbelj, Tomaž Kralj in Dušan Rogelj.

Foto: Žare Veselič.

Avgusta 1969 so posneli še kratki film *Gratinirani možgani Pupilije Ferkeverk*, ki ga je posnel in režiral Karpo Godina, slednji se je podpisal tudi kot scenarist skupaj z Dušanom Jovanovičem.

Druga predstava, *Pupilija, papa Pupilo pa Pupilčki* pa je bila prvič izvedena oktobra 1969. Predstava, ki je nastajala v večernih urah v uredništvu študentskega

časopisa Tribuna v Kazini, je bila tesno vpeta v študentsko gibanje in povezana z delom pri Tribuni in pozneje pri Radiu Študent. Tudi v tej predstavi je šlo za svobodo, upor proti avtoritetam in konservativnemu moralizmu.

Drugo obdobje Gledališča Pupilije Ferkeverk 1971–1975

Ko je »družbeno gibanje« GPF razpadlo, je Tomaž Kralj obdržal staro ime gledališča in sestavil novo skupino. V Kraljevi Pupiliji je, med drugimi, nastopila tudi pisateljica Maruša Krese, sedaj znani psihoanalitik in dekan Fakultete za socialno delo Bogdan Lešnik, Alenka Zdešar, ki je igrala tudi v sočasnem in nedokončanem filmu Želimira Žilnika *Kapital ali Svoboda ali strip* (direktor fotografije Karpo Godina), publicist, pisatelj in dramatik Zdenko Kodrič-Koči, igralka Maja Boh ter Tomaž Marolt – Toc, pevec rock skupine *Sinovi*.

Publika in mediji Kraljevi predstavi niso namenili tolikšne pozornost, kot sta jo bili deležni prva in druga predstava GPF. Morda je bila še najbolj odmevna predstava, ki je nastala po literarni predlogi dela še enega od znanih študentskih aktivistov. To je bila zbirka haiku pesmi Milana Dekleve z naslovom *Mushi, Mushi*. Istoimenska predstava, ki je imela naslov »U«, je opustila »kategorične imperative« predhodnega GPF in se naslonila na daljnovzhodne duhovne tradicije, ki so bile značilne tudi za poznejše Kraljeve predstave.

Daljnovzhodne duhovne tradicije so bile prisotne tudi v predstavi *Cimetova vrata ladje norcev in druge spremembe*, ki je temeljila na kitajski knjigi sprememb I Čing. Prvine te duhovnosti, kot je recimo meditacija, so bile stalnica Kraljevega gledališkega izraza. S svojo skupino je odšel na turistom neznan kvarnerski otok Vele Srakane, kjer ni bilo niti ene restavracije, trgovine ali redne ladijske povezave. Edina povezava s svetom so bili čolnici domačinov, ki so z njimi pluli po svoje življenjske potrebščine v eno uro oddaljeni Mali Lošinj. Tam so si že pred Pupilčki in sredi ničesar ustvarili svoje robinzonsko počitniško domovanje kranjski Cigliči, sopotniki, somišljeniki in sodelavci skupine OHO.

Vse kaže, da je Kralj s tem poskušal uvesti utopijo ne samo v gledališče, ampak tudi v realno življenje. Kraljevo tradicijo je nadaljeval njegov Pupilček Slobodan Valentinčič, ki je na Srakanah, skupaj z Miro Jakše, uvajal v meditacijo tudi pripadnike mlajše generacije slovenskih literatov, zbranih okoli Nomenklature. Mnogo pozneje je Boris A. Novak v prvi knjigi epa Vrata Nepovrata

Zemljevidi domotožja opisal svojo meditacijsko izkušnjo z Miro in Slobodanom na Velih Srakanah.

Zaton Gledališča Pupilije Ferkeverk in študentskega gibanja

Zadnja predstava Kraljevega GPF, za katerega Ivo Svetina meni, da ni bilo več otrok Pupilije Ferkeverk s konca šestdesetih, je bila uprizorjena avgusta 1975 v Edinburgu pod naslovom *You Must Be Quicker Than Your Mind*.

Tako se je končalo sedemletno življenje Gledališča Pupilije Ferkeverk, če za njegov začetek štejemo prvi večer poezije skupine 442, ki se je zgodil nekega majskega večera leta 1968 v Mali drami. To je bil čas, ko so pariški študentje postavili barikade in ko so se uprli stanovalci študentskega naselja v Ljubljani. Skupaj z množičnim izbruhom študentskega gibanja v Ljubljani je kulturno sceno pretresel nastop Gledališča Pupilije Ferkeverk. Avantgardni pesniki, z eno nogo že v neoavantgardizmu, ki so ga sami oblikovali, so namreč že v poznih šestdesetih in potem v sedemdesetih letih čedalje bolj postajali del mainstreama v slovenski literaturi. Ali, kakor ugotavlja Miško Šuvaković, »neoavantgarde nimajo več statusa predhodnice ali pobudniške paradigme v razmerju do moderne, temveč imajo značaj korektivne, alternativne, kritiške ali subverzivne prakse znotraj dominantnega visokega modernizma pozne in postindustrijske družbe.«

Zaton GPF je sovpadel z zatonom študentskega gibanja in nastopom represivne dobe ter se odvil v času nastajanja republiških nacionalizmov, ko so sistematično obračunavali s študentskimi aktivisti, umetniki, univerzitetnimi profesorji. Če se je sklepno dejanje GPF zgodilo avgusta 1975, se je sklepno dejanje že zamrlega študentskega gibanja zgodilo nekaj mesecev prej, ob koncu leta 1974. Bilo je del načrtne, skrbno usmerjene in sistematične čistke, ki se je izvajala vse od leta 1972. Takrat je bila pravnomočno obsojena šesterica jugoslovanskih študentov, ki so v Ljubljani sestavili osnutek resolucije v bran osmih profesorjev na področjih filozofije in sociologije na beograjski Filozofski fakulteti, ki so sodelovali tudi pri zagrebški reviji Praxis. Šesterico študentov so sestavljale dvojice iz Slovenije, Hrvaške in Srbije. Slovenska študentska aktivista sta bila Vinko Zalar in Darko Štrajn, med drugimi velja omeniti vsaj še srbskega filozofa Zorana Đinđića.

Življenjske alternative: novodobne duhovne in ezoterične prakse

O študentskem gibanju je nemogoče govoriti, ne da bi prej na kratko predstavili različna duhovna alternativna gibanja in ezoterične prakse. Vse to je namreč zaznamovalo obdobje v času študentskega gibanja in odločilno vplivalo na nekatere skupine in posameznike. Nekaterim so srečanja z novimi izkušnjami oblikovala njihovo nadaljnjo življenjsko pot, pri drugih pa je šlo le za kratko epizodo, ko je bilo treba preizkusiti široko paleto različnih »možnosti«, med katerimi so bile tudi take, ki so se utemeljevale v tradicijah daljnovzhodnih filozofij, obenem so se oblikovale tudi nove umetniške prakse pod vplivom zahodnih ezoteričnih šol, kot sta teozofija in antropozofija, in nenavadnih novodobnih sekt.

Pozno obdobje skupine OHO in Kraljevo gledališče Pupilije Ferkeverk sta bili izhodiščni točki, od koder so se ob izteku študentskega gibanja začele širiti nekonfesionalna duhovnost (komuna v Šempasu), vsakovrstne daljnovzhodne filozofije ter duhovne in umetniške tradicije. Japonska haiku poezija je navdihnila Milana Dekleva, ko je pisal Mushi, mushi. Tomaž Kralj je v svoje predstave Gledališča Pupilije Ferkeverk poskušal uvajati elemente japonskega Kabuki in No teatra. Pri tem se je spogledoval z okultizmom Aleistera Crowleyja. Ta notorični mag (bil je pesnik, slikar in še kaj) je med drugim znan tudi po tem, da si je John Lennon za krajši čas prisvojil njegove ideje. Pozneje je napisal skladbo Instant karma, kjer že sam naslov lepo ponazarja način, kako so se novodobni iskalci lotili konzumiranja duhovnosti.

Miselna igra na deski go je tedaj tudi pri nas našla privrženca, med njimi Primoža Pečenka, pozneje odličnega prevajalca iz zgodnjebudističnega jezika pali in predavatelja na Centru za budistične študije na queenslandski univerzi v Brisbanu. Marko Pogačnik in somišljeniki pri komuni v Šempasu so se usmerili v nekonfesionalno duhovnost in se ob prvih znanilcih ekološke zavesti navduševali nad delovanjem komune v Findhornu na Škotskem. Pozno obdobje delovanja skupine OHO je umetnostni zgodovinar Tomaž Brejc imenoval »transcendenčni konceptualizem«, v spominih na leto '68 pa je na FB (Facebook) zapisal:

Z današnjega poststrukturalističnega vidika, lacanovstva in sodobne kognitivne znanosti, je bila to precej zmešana šara, veliko diletantizma in cenene duhovnosti, pa vendar del takratnega življenja, ki ga ni mogoče kar obiti ali celo zanikati. Saj smo

se potem malone vsi izvlekli iz lahkomiselne začaranosti takšne »metafizike« in New Agea ter pristali v trdem miselnem pragmatizmu sedemdesetih let in njegovem mandarinskem jeziku, toda prav nič ne obžalujem te izkušnje ...

Samo Simčič, dramaturg Kraljeve predstave »U« (po predlogi Deklevove Mushi, mushi) ter soustanovitelj komune v Šempasu 1971, je do danes ostal zvest antropozofiji Rudolfa Steinerja. V devetdesetih je ustanovil prvi valdorfski vrtec pri nas. Danes živi in ustvarja v Dornachu pri Baslu kot aktivni član Visoke šole za duhovno znanost pri Goetheanumu.

Negativna izkušnja z bizarno sekto Children of God je usodno zaznamovala poznejše življenje Draga della Bernardine, člana skupine OHO, ki je v začetku sedemdesetih let študiral klasično kitaro na konservatoriju v Firencah.

S precejšnjim časovnim zamikom, to je okoli leta 1972, se je v Sloveniji pojavil jogi Mahariši Maheš, znan po tem, da so ga popularizirali Beatli. Učil je transcendentalno meditacijo. Skoraj celotna ekipa, ki je tedaj pomagala pri restavratskih delih dvorca Zemono, se je leta 1974 »inicirala« in dobila svojo mantró, med njimi tudi Tomaž Šalamun. V prostorih revije Problemi je bil v tem času prvi sestanek skupine, ki je nameravala ustanoviti teozofsko društvo, med njimi je bil tudi znani, zdaj že pokojni filozof Ivo Urbančič.

Takrat smo prvič spoznali še eno razsežnost vzhodnjaških načinov življenja, makrobiotično prehrano. Navdušenje nad njo je z nekega potovanja v Indijo prinesel Miran Sagadin – Saga; tam naj bi si prav na podlagi te prehrane pozdravil zlatenico. V silni vnemi za osnovno živilo makrobiotike, neoluščen riž, smo poiskali jugoslovanskega proizvajalca in ugotovili, da je to neko makedonsko podjetje. Pisali smo jim in naročili 10 kg neoluščenega riža misleč, da je to najmanjši problem, saj ga ne bi bilo treba niti predelovati, pač pa samo poslati. Makedonci nam seveda niso odgovorili.

Ena od prvih knjig, ki je postala obvezno branje, je bila Frommov in Suzukijev Zen budizem in psihoanaliza v izdaji beograjskega Nolitá. Izšla je že leta 1964 v zbirki Sazvežđa. Ta zbirka je v tistih letih izdala še nekaj »obveznih branj«, na primer Laingovo antipsihiatrijo (Podeljeno ja, Politika doživljaja), ki je močno vplivala na nekatere izmed Pupilčkov. Ti so se potem kot študentje prostovoljci

pridružili iniciativi Gorazda Mrevljeta in se začeli preizkušati v psihiatrični pomoči, med njimi tudi Maruša Krese in Bogdan Lešnik, pozneje klinični psiholog.

Vneto smo prebirali tudi Tibetansko knjigo mrtvih, ki je navdihnila Iva Svetina, še enega Pupilčka, da je napisal, sicer mnogo pozneje, dramo z istoimenskim naslovom. Zato se ni čuditi, da smo C. G. Junga brali raje kot Freuda.

Poleg strokovnih knjig so bila »obvezna branja« tudi iz leposlovja, denimo Aldous Huxley (Kontrapunkt življenja, Krasni novi svet), Herman Hesse (Stepni volk, Igra steklenih kroglic, Demian). Dokaj nenavadno je, da se je med temi deli znašla trilogija J. R. Tolkiena Gospodar prstanov, ki so jo Pupilčki vneto brali. Vpliv Dušana Pirjevca, karizmatičnega profesorja primerjalne književnosti, je bil neizmeren. Njegove spremne besede k romanom v leposlovni zbirki Sto romanov so bile del »obveznega« branja, neločljiv od romana tudi za študente drugih smeri. Ob tem kaže omeniti predvsem razpravo Smrt in akcija h Kraljevski poti Andréja Malrauxa.

Ob vseh teh vrenjih in odkrivanjih do tedaj neznanih področij ni čudno, da so se te vsebine nezadržno širile in zajele velik del študentske populacije, ki je po zatonu gibanja kratek čas neselektivno tipala po različnih duhovnih praksah in jih prav kmalu tudi opustila. Vprašanje je, če ni bil ta odklon od realnosti in vstop v svet eklektične mešanice duhovnosti in ezoterike posledica razočaranja nad izidom študentskega gibanja. Zna biti, da se je del študentske populacije tja zatekel prav zato, da se ni bilo treba odločiti za dokončno radikalizacijo gibanja.

Prve komune kot poskus alternativnega sloga življenja

Komuna v Tacnu (G7) je bila prva urbana komuna Sloveniji in v nekdanji Jugoslaviji. Ustanovili so jo po večini primorski študentje, pridružili so se jim tudi nekateri Ljubljčanani. V komuni je stalno živelo 10–15 ljudi, hiša je bila vedno polna obiskov, domačih ali tujih. Čeprav so bili prvotni nagibi ustanovitve take skupnosti predvsem ekonomske narave, pa so se stanovalci komune kmalu večinoma intelektualno in politično profilirali kot anarho-sindikalistična smer, čeprav so nekateri zagovarjali popolno apolitičnost. Pojavili so se tudi začetki ekološke zavesti; vzpostavile so se povezave z eko-anarhističnim gibanjem amsterdamskih »koubouterjev« (palčkov) – začetnikov porajajoče se ekološke zavesti v Evropi. Njegovi člani so redno obiskovali komuno v Tacnu, zlasti Roel van Duyn, ki je pisal za študentski časopis Tribuna in bil nekaj časa tudi v njenem uredništvu.

Komuna v Tacnu, 1971. Sedijo z leve proti desni: Sergij Batistič, nad njim Jože Slak Đoko, irski glasbenik in kantavtor Andy Irvine, Neva Živec. V sredini Črt Princič. Stojita Ivan Volarič Feo in Rajko Štefančič. Fotografija: Žare Veselič, ki je bil tudi član komune.

Člani komune so se preživljali na različne načine – od štipendij do priložnostnega dela in so v skupnem gospodinjstvu skušali uveljavljati egalitarizem in solidarnost med člani. Glavna polja dejavnosti so bila filozofija, družbena misel (Frane Adam), ekologija v smislu samozadostnosti v oskrbi s hrano (Vinko in Vera Zalar) ter umetnost (likovna: Jože Slak – Đoko (1951–2014), književna: Ivan Volarič – Feo (1948–2010), slednja dva sta tudi na zgornji sliki poleg Črta Princiča, Sergija Batističa, Neve Živec in Rajka Štefančiča. Drugačnost od »normalne« družbe so poleg prej omenjenih načel izkazovali tudi v videzu, dolgih laseh, oblačilni kulturi. Ko so v Mestnem muzeju Ljubljana leta 2006 kot samostojen del *Obrazov Ljubljane* pripravljali sobo *Življenje mladih v Ljubljani*

v drugi polovici 20. stoletja, so člani komune Tacen prispevali velik del svoje takratne popotne krame. Pomemben status so bila potovanja – od Amsterdama, kjer so obiskovali svoje somišljenike »kobouterje«, do nepalskega Katmanduja. Slednje potovanje je bilo nekakšna iniciacija, ki si jo moral opraviti, če si hotel biti del tega »plemena«. Ta potovanja v Indijo in Nepal niso bila omejena samo na prebivalce Tacna, široko so zajela tudi del ljubljanske mladine.

Večina članov komune v Tacnu in nato na Brodu, ki je sicer živela neko vrsto utopije, se je udeleževala večine akcij študentskega gibanja, na nek način tudi utopičnega. Avtor fotografije Žare Veselič, prebivalec komune, pozneje njen stalni obiskovalec, je s fotoaparatom vneto beležil takratne dogodke. Do lanske jeseni je živel svojo utopijo na otočju Fidži, kjer ga je obiskalo kar nekaj takratnih študentskih aktivistov.

Alternativni časopisi na uredništvu Tribune

Uredništvo študentskega časopisa Tribuna je delovalo v drugem nadstropju Kazine na Kongresnem trgu. Mnogim generacijam študentov je predstavljalo mesto, kjer so urednikovali, sestankovali, se srečevali, debatirali, objavljali svoje prve prispevke ... V prostorih uredništva je delovalo leta 1969 in 1970 tudi avantgardno gledališče *Pupilije Ferkeverk*.

Na Tribuni sicer ni bilo zaznati kakšne bogatejše knjižne police, a je bila zato bera tujih časopisov obilna. V poznih 60-ih in zgodnjih 70-ih so prihajali ameriški, francoski, nemški in italijanski časopisi, vsi po vrsti so bili »podtalni« (underground), »kontrakulturni« (counterculture, subculture) ter levičarske provenience. Med najbolj znane subkulturne časopise zahodne hemisfere je gotovo sodil *Los Angeles Free Press*. Prek njega smo bili obveščeni o delovanju ameriških študentskih in političnih aktivistov, od tu pa je študentski časopis *Tribuna* črpal tudi veliko snovi. Ti aktivisti so bili **Abbie Hoffman**, anarhist in soustanovitelj *Youth International Party*, t. i. »yippijev« (neke vrste hibrid med hippiji in političnimi aktivisti), **Jerry Rubin**, s Hoffmanom soustanovitelj yippijev, ter njegova znamenita knjiga *Do it!* (*Scenarij za revolucijo*), ki je v 80-ih postal poslovnež. Kaže omeniti še **Črne panterje** (*Black Panther Party*), **Angelo Davies**, legendo takratne alternativne scene, sedaj upokojene univerzitetne profesorice, ki je sodelovala s Črnimi panterji itd.

Tu je bil še newyorški (Greenwich Village) alternativni tednik *The Village Voice*, ki ga je med drugimi ustanovil tudi **Norman Mailer**, pisatelj, novinar in politični aktivist, dvakrat je prejel tudi Pulitzerjevo nagrado. V slovenščino so prevedeni njegovi romani *Goli in mrtvi*, *Ameriški sen* in *Nepremagljivi ne plešejo* ter *Krvnikova pesem*.

Na Tribuno je prihajal tudi *New Left Review*, akademski časopis za politična, ekonomska in kulturna vprašanja. Leta 1962 je postal glavni urednik **Perry Anderson**, zgodovinar in avtor mnogih knjig, dve med njimi, *Rodovniki absolutistične države* in *Prehodi iz antike v fevdalizem*, sta pozneje izšli tudi v slovenskem prevodu v zbirki *Studia Humanitatis*.

Poleg tega je prihajal na Tribuno še nemški *Konkret*. Najbolj znana urednica časopisa je bila **Ulrike Meinhof**, ki je leta 1969 zapustila uredniške vrste in se pridružila levičarski militantni skupini *Frakcija rdeče armade*.

Poleg omenjenih tednikov je na Tribuno prihajal še pariški trockistični *Lutte ouvrière* in prav tako pariška revija skrajne levičarske revolucionarne lige (LRC) *Rouge*, nato še italijanski levičarski dnevnik *Il manifesto*. Med časopisi, na katere je bila naročena Tribuna, je bilo mogoče brati tudi pariški *Le Nouvel Observateur*, tednik za splošna politična, ekonomska in kulturna vprašanja, ki sicer ni bil alternativen.

SP – Slovensko podpodje, prvi in zadnji poskus izdaje alternativnega časopisa

Med enotedensko zasedbo Filozofske fakultete, maja 1971, je začel izhajati prvi ciklostirani slovenski alternativni časopis *SP – Slovensko podpodje*, ki je imel uradni podnaslov *Interno glasilo svobodne ljubljanske univerze*. Dvanajst števil, ki je izšlo med 25. majem in 3. junijem 1971, sta izdala Fakultetni odbor Skupnosti študentov FF in Akcijski odbor za zasedbo fakultete, ki je objavljajal predvsem kronologijo dogodkov, ki pa so bili zelo pestri. V glasilu objavljajo **Jaro Skrušny**, ki komentira proces proti Franetu Adamu, **Boris Vuk** objavi teze za razpravo o študentskem gibanju, **Andrej Ule** zapiše, kako se organizirati, **Darko Štrajn** pojasnjuje povod za zasedbo FF, **Matjaž Kocbek** in **Branko Gradišnik** predstavljata t. i. teoretično skupino za pisanje intimnih manifestov, **Tomaž Brejc** piše o študentski revoluciji, kjer ne obstaja nikakršna shema ali projekcija

volje in se gibanje izpolnjuje s samim potekom. Urednik osme številke SP-ja **Ivo Svetina** piše o poeziji in revoluciji ter objavi Jesihovo *Dolino Totalke: traktat iz prispevka k filozofiji novega veka*, **Iztok Ilich** poziva vse na ulice.

Milan Dekleva, predstavnik *Skupine za produkcijo revolucionarne kulture*, pojasnjuje razloge za preimenovanje v *Skupino za produkcijo prestopajoče kulture* in tako napove poznejše dogajanje in logično posledico, ki se je zgodila jeseni 1971.

Objavljajo še nepogrešljivi akterji študentskega gibanja, kot so Matjaž Hanžek, Jaša Zlobec, Miro Mihevc, Matjaž Puc-Tužek, Marko Slodnjak, Marjan Pungartnik, Boris Mužević idr. Drugi dan zasedbe je denimo prof. Vid Pečjak predaval o študentskih nemirih v ZDA, prof. Debenjak pa poročal o delu sodišča v zadevi Frane Adam. Zvečer je potekal recital slovenske sodobne proze in poezije, kjer so nastopili Andrej Brvar, Drago Jančar, Milan Jesih, Matjaž Kocbek, Tomaž Kralj, Ferdinand Miklavc, Tomaž Šalamun, Marko Švabič in Rudi Šeligo.

Jeseni 1971 se je začelo gibanje drobiti, množičnih akcij ni bilo več, zato aktivisti iz časa množičnega študentskega gibanja ustanavljajo poskuse različnih »organizacij«, kot je bilo Zlobčevo politično »*Gibanje 13. november*«, Detelova *študentska cerkev*, Cizejeva *skupnost mladih za varstvo okolja*, ustanovitev *alternativne univerze* itd. Prva tri so trajala nekaj več kot en mesec, nekatere so ostale na ravni poskusa, le zadnja se je obdržala kakšen mesec dlje.

Maja ali novembra 1971 se je sestal akcijski odbor za ustanovitev novega časopisa *SP (Slovensko podzemlje oz. Slovensko podpodje)*. Glavni iniciator ustanovitve novega časopisa je bil Milan Dekleva. Člani akcijskega odbora so menili, da se *Tribuna* osredotoča predvsem na možnosti političnih akcij in problematiko študentskega gibanja, tednik *Mladina* pa sploh ne pokriva tem, ki bi predstavljale kulturo mladih. Zato naj bi se *SP* posvečal temam, ki bi predstavljale vse oblike kreativnosti angažiranih mladih študentov v njihovi kulturi. Navsezadnje je prav ime časopisa ponazarjalo ravno to: mladinsko subkulturo, *underground* oz. alternativno kulturo. Alternativna je bila zato, ker je bila alternativa etablirani kulturi. V časopisu naj bi se objavljale nove oblike literarne, likovne in glasbene produkcije. Milan Dekleva in Matjaž Zajec, filmski scenarist, urednik in kritik, sta pripravila prvo številko v majhni sobi Radia Študent. Toda ne prva ne kate-rakoli druga številka *Slovenskega podpodja* ni nikoli izšla. Tiskar jim je zadnji trenutek odpovedal gostoljubje. Je bila spet na delu cenzura?

Hepening na Vegovi 1972

V letu 1972 je bilo popolnoma jasno, da študentsko gibanje, vsaj v tisti množičnosti iz spomladi leta 1971, ne obstaja več. Ni bilo več niti jesenskih akcij, ne študentske cerkve, ne študentske partije, ne skupnosti mladih za varstvo okolja. Ravno v času, ko je potekal ekološko obarvani hepenig na Vegovi, konec marca 1972, se je na Filozofski fakulteti dogajala ena od zadnjih akcij in poskus nadaljevanja študentskega gibanja, in sicer ustanovitveni zbor alternativne univerze.

Spomladanski hepening na Vegovi ulici leta 1972 je imel izrazito naravovarstveno noto. Dogodek so pripravili študentje arhitekture potem, ko so delavci mestnega podjetja *Rast* podrli nekaj obolelih topolov. Študentje arhitekture so bili pri gibanju zelo dejavni, delovala je teoretična skupina, objavljali so v svojem biltenu *AA* in *Tribuni*, s svojimi predlogi ozelenitve mestnih površin, preureditvijo podstrešij v stanovanja itn. pa so posegali v nevalgične točke prestolnice.

A še pred dogodkom in takoj po podrtju dreves je prišlo do »nočne akcije«, ki je rezultirala v nastanku nekaj grafitov z ekološko vsebino. Jutranji pogled na nočne stvaritve pa ni bil prav nič ekološki: sivina meglenega jutra z ostanki podrtih

*Hepening Vegova – Milan Jesih, Aleksander Zorn, v sredini Matjaž Puc – Tužek.
Hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.*

dreves, zanemarjena pročelja starih mestnih hiš je kazil še veliki, čez dve hiši raztegnjen napis črne barve: » **VERDE QUETE QUIERO VERDE**«, »Zeleno, ki te ljubim zeleno«, začetni verz iz Lorcove *Romance Sonambulo*. Po mestu je bilo mogoče videti še druge grafite z Lorcovimi verzi in različnimi parolami.

Že ob jutranji kavici v Šumiju smo izvedeli detajle: malar vseh grafitov, ki so v slogu takratne navade ostali na pročeljih hiš v spomin in opomin kar nekaj naslednjih let, je bil Tomaž Pengov – Pigl, pomagal pa mu je Milan Dekleva! Milan je pripovedoval, kako mu je Tomaž zaupal svoj plan *Pod Lipico*. Sklenila sta, da ga nemudoma izpeljeta in sta se napotila k Tomažu domov na Prešernovo 1, kjer so že stale pripravljene barve.

»*Porušili so nam dreved v Vegovi,*« pišejo nepodpisani avtorji na letaku, ki so ga delili na dogodku in ga je objavila tudi Tribuna, 29. marca 1972.

To je v nas sprožilo reakcijo, katere rezultat je projekt, ki predvideva nova drevesa kot produkt človeškega uma in njegovih vsestranskih sposobnosti. Predlagamo drevesa iz bolj trajnih materialov, npr. beton, jeklo, ki jih lahko oblikujemo po lastnih zamislih ... Vsi smo umetniki, arhitekti, filozofi ... na razpolago imamo barve in čopiče, znanje in domišljijo ... Brez predsodkov in zadržkov lahko izrazimo svojo v podzavest odrinjeno kreativnost, to naj bo eksperiment spontanosti in preizkus njenih meja in zmožnosti. Spoznavajmo nenavadne in do sedaj neznane forme in poteke medčloveških komunikacij. Mogoče bomo razumeli zarodke nove senzibilnosti, pa tudi ustrežnejših oblik revolta proti obstoječi zdravi pameti, konformizmu, normam, okusom ... Vsi prisotni – aktivni sodelavci.

In res so to bili. V enem najbolj sproščujočih dogodkov, kar jih je bilo v študentskem gibanju, poleg literarnega maratona iz 1970, so se stotniki študentskih aktivistov pridružili še mimoidoči, okoliški otroci, celo dva policista oz. takrat miličnika, ki sta opravljala svojo službeno dolžnost, sta dogodek dobrohotno opazovala.

Visoko v krošnji neposekanega topola je Tomaž izobesil zastavo SR Slovenije. Ni bilo političnih zahtev in kot je komentator dogodka, ki je celo Zvezi komunistov Jugoslavije oz. Slovenije predlagal, naj preučijo možnosti za idejno in praktično vključitev komunistov v igranje na vseh nivojih s ciljem odpravljati

nivoje, zapisal v zadnji marčevski Tribuni 1972: »zato je igra, kot rekviem za posekanimi drevesi, bila predvsem trenutek doživljanja in ustvarjanja utopije.«

Ali se je tam in takrat udejanila tista ustrežnejša oblika revolta, kot so napovedovali študentski aktivisti v tistem letaku? Morda.

V zadnjih izdihljajih študentskega gibanja je Jure Detela ustanovil študentsko cerkev

V študijskem letu 1971/1972 je začelo študentsko gibanje počasi ugašati. V jeseni 1971 je bilo še nekaj posameznih akcij, ki niso bile več tako množične. Ustanavljajo se *študentska cerkev* (Jure Detela), študentska partija »*Gibanje 13. november*« (Jaša Zlobec ...), poskus ustanovitve *skupnosti mladih za varstvo okolja* (Boris Cizej), *alternativna univerza* (Pavle Zgaga in somišljeniki), *alternativni časopis SP* – Slovensko podzemlje, pozneje bolj znano pod imenom Podpodje (Milan Dekleva) ...

Jure Detela, pesnik in študent umetnostne zgodovine, je na študentskem sejmu, 23. 10. 1971 na Filozofski fakulteti ustanovil študentsko cerkev. Ravno takrat je potekal študentski sejem, ki je po prvem literarnem maratonu postal vsakoletna stalnica v avli fakultete. *Tribuna* je objavila Detelov osnutek za ustanovno listino študentske cerkve (leto XXI, 8. november 1971), kjer urednik v uvodu z »obžalovanjem« zapiše, da je ustanovitvi prisostvovalo le nekaj sto študentov. Zborovanje je prekinila čistilka zaradi izpolnjevanja svojih službenih dolžnosti, zato so morebitne zainteresirane za članstvo v študentski cerkvi sprejemali kar v uredništvu Tribune ali na domu ustanovitelja, na Gregorčičevi. Ta seznam je sedaj verjetno izgubljen, če je sploh obstajal, a se je osnutek k sreči ohranil. Detela je množica študentov zelo presenetila, saj je v že vnaprej pripravljenem osnutku za ustanovno listino zapisal, da študentje zelo skeptično gledajo na ta poskus.

Kaj naj bi ustanovitev študentske cerkve pomenila v času levičarskega študentskega gibanja? Je bil to »gviht« na nasprotni strani tehtnice, to je protiutež napovedanemu ustanavljanju študentske partije, ki se je zgodilo kakšnih štirinajst dni pozneje? Je bil to še en izvorni prispevek k ustvarjalni igrivosti? Ali pa je bil to še en kulturni in politični happening? Obe značilni sestavini, igrivost in happening, sta bili namreč stalnici v drugem obdobju študentskega gibanja. Ali je samotni potohodec, ki ga je policija ob vsakem državniskem obisku

Ljubljane umaknila v »varen« pristan Povšetove, iskal tolažbo za svojo trpečo dušo? Odgovori na ta in ob tem še druga porajajoča se vprašanja gotovo niso enoznačni. A dejstvo je, da smo o tem in še o mnogočem ure in ure debatirali v nekem drugem varnem pristanu, v Šumiju namreč, na pol poti med uredništvom Tribune v Kazini in Filozofsko fakulteto. Zato je mogoče reči, da je odgovor na gornje vprašanje kategorično zanikanje.

Juretova zamisel o študentski cerkvi je bila kljub vsej svoji filozofski naravnosti pravzaprav zelo preprosta: nobena vera ali svetovnonazorska usmeritev ni bila kriterij za vključitev v njene vrste. Detela se je spraševal, ali potemtakem izraz cerkev sploh ustreza kot oznaka nastajajoče institucije? A tudi na to je našel odgovor, saj je lucidno ugotovil, da ateisti niso bili nikoli tako verni, kakor so danes, zato naj bi se v cerkvi kar največ pozornosti posvečalo povezavi človeka – njegovih misli, čustev in dejanj – z religiozno (beri ideološko!) zavestjo.

Študentsko cerkev je razumel kot neločljiv del enotnega študentskega gibanja, saj so dogodki zadnjih let (zasedba Aškerčeve ulice, zasedba Filozofske fakultete, neštete akcije in članki v Tribuni) pokazali, da so študentje tista družbena sila, ki ima najbolj izdelano vizijo popolne družbe.

Detela je zagovarjal enotnost študentskega gibanja zaradi skladnosti s študentskim etičnim in moralnim imperativom, oba naj bi bila utemeljena v samem gibanju. To študentsko neoporečnost je ponazoril z odnosom med študenti in policijo, saj naj bi prav zunanja šibkost študentov v primerjavi s policijo dokazovala njihovo moralno čistost.

Toda prav kmalu je ugotovil, da se študentsko gibanje razvija v dve smeri. Utemeljitelj prve smeri naj bi bil Dušan Pirjevec, ki naj bi zagovarjal spreminjanje sveta zunaj študentskega gibanja, kar je Detela takoj opredelil kot željo po politični in družbeni moči. Menil je, da naj bi se s tem morale ukvarjati druge študentske institucije: IO oz. *izvršni odbor*, AO oz. *akcijski odbor*, UK oz. *univerzitetna konferenca* in *Tribuna*. Na tem ozadju postane Juretov koncept povsem jasen: študentsko cerkev si je zamislil zunaj konteksta politične smeri v študentskem gibanju in se postavil na stran »kulturnoanarhistične« smeri, za katero je značilno, da se gibanje utemeljuje v samem sebi in da je vsak posameznik nosilec akcije. Toda ta študent, posameznik, nosilec akcije spreminjanja sveta, bi si vseeno moral prizadevati za enotno delovanje, presegati delitev na dve smeri in delovati skladno s študentskim etičnim in moralnim imperativom.